

**ZACHOWANIA
DEWIACYJNE**

**DZIEWCZĄT
I KOBIET**

redakcja naukowa: Irena Pospiszyl i Renata Szczepanik

Spis treści

Wstęp	7
-----------------	---

Specyfika zachowań dewiacyjnych dziewcząt i kobiet

Andrzej Bałandynowicz

Seksualność, kontrola, styl życia a skłonność kobiet do popełniania przestępstw – związek makrosystemu z przestępczością w świetle skandynawskich analiz empirycznych	15
---	----

Iza Desperak

Złe dziewczynki i potworne kobiety – dlaczego media lubią je tak przedstawiać?	45
---	----

Renata Szczepanik

„Kobiecość” i „męskość” kobiet – sprawczyń rozbojów	57
---	----

Sławomir Cudak

Rozmiary i przejawy przestępczości dziewcząt	71
--	----

Anna Fidelus

System wartości dziewcząt przestępczych i nieprzestępczych	79
--	----

Piotr Dzieduszyński

Nasilenie skłonności agresywnych i lęku oraz obraz własnej osoby u młodzieży z doświadczeniem przemocy w rodzinie	99
--	----

Mirosława Gawęcka

Kobieta wiktymologiczna. Kulturowe uwarunkowania podatności wiktymologicznej kobiet	115
--	-----

Percepcja społeczna dziewcząt nieprzystosowanych społecznie i przestępczych kobiet

Lucyna Kopciewicz

Feminizacja patologii – przyczynek do dyskusji
w sprawie nieprzystosowania społecznego 129

Bożena Gulla, Zdzisław Majchrzyk

Atrybucje przyczynowe zachowań dewiacyjnych kobiet
w środkach masowego przekazu 155

Anna Wójtewicz

Seksualizacja dziewcząt. Moda czy aberracja procesu socjalizacji? . . . 165

Dagmara Woźniakowska

Reakcja wymiaru sprawiedliwości na przestępczość nieletnich dziewcząt . . 185

Justyna Kuształ

Resocjalizacja dziewcząt i kobiet – doświadczenia niemieckie 215

Wybrane zagadnienia z resocjalizacji nieletnich dziewcząt i kobiet

Piotr Gołdyn

Retrospektywny przegląd metod resocjalizacji kobiet
moralnie zaniedbanych w Polsce w pierwszej połowie XX wieku 229

Waldemar Woźniak

Wykorzystanie wierszy pisanych przez wychowanki
zakładu poprawczego w metodyce resocjalizacji 241

Małgorzata Michel

Uwarunkowania skuteczności kierowanych
do kobiet uzależnionych programów redukcji szkód 251

Bożena Gulla, Małgorzata Baster

Zmiany procesów atrybucyjnych drogą terapii dziewcząt
skierowanych do młodzieżowego ośrodka wychowawczego 261

Grzegorz Zalewski

Dewiacje seksualne powstające w więzieniu – wybrane problemy 275

Wstęp

Zachowania dewiacyjne, szczególnie te związane z przestępczością agresywną, tak silnie kojarzone są z mężczyznami, że wręcz wydają się „domeną” męskości. Trudno się więc dziwić, że na temat kobiet naruszających ważne normy społeczne i prawne (które są swoistym wskaźnikiem hierarchii norm) funkcjonuje wiele mitów i brak rzetelnej wiedzy. Owe mity ujawniają się na przykład w pewnej praktyce społecznej i sądowej dotyczącej postępowania z kobietami popełniającymi przestępstwa. Tam, gdzie naruszenie prawa jest ewidentnie sprzeczne z kobiecą rolą płciową, obserwuje się wyraźną skłonność do nadmiernej surowości w ocenie postępowania kobiety (na przykład w przestępstwach przeciwko rodzinie czy przestępstwach seksualnych). Z kolei tam, gdzie przestępstwo nie jest jednoznacznie identyfikowane z rolą płciową (np. kradzieże, przestępstwa gospodarcze) istnieje pewna skłonność do niedoceniania roli kobiet w zaistnieniu przestępstwa.

Matka dokonująca zabójstwa własnego dziecka traktowana jest czasem wręcz jak nieczłowiek. Poważne publikatory zastanawiają się, kim

ona jest, gdzie jest jej instynkt macierzyński, a psycholog (który przecież jak nikt inny powinien rozumieć mechanizmy zachowań człowieka) w telewizyjnym programie ogólnopolskim z całą powagą pyta zabójczynię czy nie sądzi ona, że matka zabijająca swoje dziecko jest potworem. Sędzina uzasadniająca wyrok uniewinniający sprawcę napaści seksualnej podaje, jako uzasadnienie, przyczynienie się ofiary do zaistnienia przestępstwa poprzez prowokacyjne zachowanie. Tego typu przykładów można by znaleźć wiele. Z drugiej strony, dotkliwie brak jest na rynku publikacji poświęconych specyfice dewiacji kobiet. Z wyjątkiem prac dotyczących prostytucji oraz niedopełnieniu obowiązków rodzicielskich, publikacje tego typu pojawiają się sporadycznie. Niewiedzę i nierealistyczny obraz kobiety naruszającej normy społeczne podtrzymują w pełni istniejące teorie przestępczości. Prawie całkowicie skoncentrowane na przestępczości mężczyzn, na co zwraca uwagę profesor Andrzej Bałandynowicz w artykule zamieszczonym w niniejszej publikacji i wielu innych badaczy (np. T. Kotlarczyk, J. Kubiak, P. Wierzbicki i inni). Tymczasem rozwój procesów demokratycznych, powodując coraz większy udział kobiet w życiu społecznym, wymusza również potrzebę lepszego zrozumienia zjawisk nieprzystosowania społecznego kobiet. I chociaż odpowiedzialność prawna nie jest uzależniona od płci, to jednak zarówno motywacja naruszania prawa, jego konsekwencje oraz możliwości postępowania wobec kobiet naruszających normy prawne wykazują wysoką specyfikację, wymagającą rzetelnej wiedzy i wysiłków w celu jej weryfikacji.

Prezentowana publikacja ma charakter interdyscyplinarny. Do rozważań nad zachowaniami dewiacyjnymi kobiet zaproszono pedagogów, kryminologów, socjologów i psychologów. Redaktorzy opracowania zdają sobie sprawę, że zaproponowana tematyka poszczególnych artykułów stanowi niejako przyczynek do dalszych, pogłębionych i rozszerzonych o inne zachowania dewiacyjne kobiet, analiz naukowych.

Na całość prezentowanego opracowania składają się trzy części, w których dokonano charakterystyki wybranych zachowań dewiacyjnych, sposobów interpretacji i społecznego odbioru kobiet z zachowaniami dewiacyjnymi, w końcu zaś ich resocjalizacji.

Pierwszą część publikacji – „**Specyfika zachowań dewiacyjnych dziewcząt i kobiet**” – stanowią rozważania teoretyczno-empiryczne dotyczące specyfiki zachowań dewiacyjnych dziewcząt i kobiet. Tę część książki otwiera artykuł A. Bałandynowicza (Uniwersytet Warszawski) pt. *Seksualność, kontrola, styl życia a skłonność kobiet do popełniania przestępstw – związek makrosystemu z przestępczością w świetle skandynawskich analiz empirycznych*, w którym zaprezentowano najnowsze trendy w literaturze naukowej dotyczącej przestępczości kobiet i nieletnich dziewcząt. Autor dokonał charakterystyki różnic pomiędzy zachowaniami dewiacyjnymi kobiet i mężczyzn, wskazując na wybrane teorie kryminologiczne i przyjmując określone kryteria interpretacyjne (grupy rówieśnicze, poczucie winy i wstydu, skłonność do podejmowania ryzyka, socjalizacja itp.). Jednym z aspektów podjętych przez A. Bałandynowicza są role płciowe, do pełnienia których przygotowywane są dzieci w procesie socjalizacji i wychowania.

Potoczne definicje męskości i kobiecości przekonują, że mężczyźni są agresywni, kobiety zaś konformistyczne i łagodne, opiekuńcze, dlatego też kobieta dewiantka, będąca bohaterką doniesień medialnych, wywołuje ogromne zainteresowanie i podlega szczególnemu potępieniu społecznemu. Mechanizmy te opisuje I. Desperak (Uniwersytet Łódzki) w artykule *Złe dziewczynki i potworne kobiety – dlaczego media lubią je tak przedstawiać*.

W społeczne definicje męskich ról płciowych wpisane są w pewnym stopniu działania o charakterze przemocowym, zaś od kobiet wymaga się utrzymywania spokoju i pasywności, co może stanowić o swoistej barierze dla przestępczości tychże. Wątek ten podjęty jest w kolejnym artykule pt. „*Kobiecość*” i „*męskość*” kobiet – *sprawczyń rozbojów*. R. Szczepanik (Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi) podejmuje próbę wykazania, na jakim stadium rozwoju ról płciowych znajdują się kobiety skazane za rozbój (typowo zmaskulinizowany rodzaj przestępstwa). Punktem wyjścia do badań jest teza F. Adler o upodabnianiu się zachowań kobiecych do męskich, a tym samym założenie, że kobiety dokonujące tzw. męskich przestępstw osiągają stadium rozwoju ról płciowych, którego przejawem jest silne internalizowanie i uzewnętrzanie męskich cech zachowania społecznego.

W artykule pt. *Rozmiary i przejawy przestępczości dziewcząt* S. Cudak (Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi) prezentuje dane statystyczne dotyczące skali i dynamiki zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt. Z kolei A. Fidelus (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) w swoim tekście zatytułowanym *System wartości dziewcząt przestępczych i nieprzestępczych* dokonuje porównania preferowanego systemu wartości dziewcząt popełniających czyyny przestępcze i tych, które nie wykazują tego typu zachowań. Autorka dochodzi do ważnego wniosku, że system wartości obu grup dziewcząt nie różni się w sposób znaczący i należy sądzić, że odmienność dróg życiowych dziewcząt (przestępczych i nieprzestępczych) zdeterminowana jest innymi czynnikami, w tym przede wszystkim tkwiącymi w sile i jakości oddziaływań rodzinnych. O wpływie doświadczeń rodzinnych na poziom agresji, samoakceptacji i lęku, czyli cech, które w sposób wyraźny decydują o przystosowaniu społecznym, pisze P. Dzieduszyński w artykule pt. *Nasilenie skłonności agresywnych i lęku oraz obraz własnej osoby u młodzieży z doświadczeniem przemocy w rodzinie*. Pytania o związek między byciem ofiarą przemocy w rodzinie a przystosowaniem społecznym są ważne z punktu widzenia rozważań o przyczyny zachowań dewiacyjnych. Wątek ten podjęty został także przez M. Gawecką (Akademia Świętokrzyska) w artykule pt. *Kobieta wiktymologiczna. Kulturowe uwarunkowania podatności wiktymologicznej kobiet*. Autorka prezentuje tu specyficzny rodzaj zachowań dewiacyjnych kobiet, jakim jest chroniczne cierpienie i jakiemu podlega i poddaje się „kobieta wiktymologiczna”. Owo cierpienie będące konsekwencją urazów doznanych w procesie socjalizacji rodzinnej implikuje rozmaite formy zachowań patologicznych społecznie.

W drugiej części książki – **„Percepcja społeczna dziewcząt nieprzystosowanych społecznie i przestępczych kobiet”** – zawarto rozważania dotyczące prawno-społecznego odbioru zachowań dewiacyjnych kobiet i nieletnich dziewcząt. L. Kopciewicz (Uniwersytet Gdański) opisuje swoisty proces patologizowania zachowań uczennic szkół zawodowych. W artykule pt. *Feminizacja patologii – przyczynek do dyskusji w sprawie nieprzystosowania społecznego* autorka wskazuje na kulturowe uprzedzenia odnoszące się do zachowań „typowo” męskich

i kobiecych oraz ich wpływ na postrzeganie i interpretowanie przez kadre pedagogiczną zachowań dziewcząt. Kwestie te kontynuowane są w artykule autorstwa B. Gulla i Z. Majchrzyka (Uniwersytet Jagielloński) pt. *Atrybucje przyczynowe zachowań dewiacyjnych kobiet w środkach masowego przekazu*. Autorzy podejmują próbę określenia, na ile rzetelne i uprawnione są wyjaśnienia przyczynowe zachowań dewiacyjnych kobiet w środkach masowego przekazu, a na ile i w jakim stopniu dziennikarze podsycają emocje społeczne związane z postrzeganiem i interpretowaniem zachowań kobiet. Zagadnienie stereotypizacji ze względu na płeć podejmuje A. Wójtewicz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) w artykule *Seksualizacja dziewcząt. Moda czy aberracja procesu socjalizacji?* Opisujący przez autorkę proces sprowadzania dziewcząt do roli obiektów seksualnych dotyczy uczniów począwszy od pierwszych klas szkoły podstawowej. A. Wójtewicz dowodzi, że przypisanie określonej etykiety zawartej w kontinuum „szara myszka”– „dziwka” stanowi o jakości i rodzajach interakcji społecznych będących udziałem dziewcząt i kobiet.

Rozważania D. Woźniakowskiej (PAN) w artykule pt. *Reakcja wymiaru sprawiedliwości na przestępczość nieletnich dziewcząt* są niezwykle ważne z punktu widzenia warunków skutecznej resocjalizacji nieletnich. Autorka podejmuje ważną kwestię braku powiązania zastosowanego środka wychowawczego wobec nieletnich dziewcząt z kształtowaniem odpowiedzialności za podejmowane przez nie zachowania szkodliwe społecznie. Niemal wszystkie środki wychowawcze stosowane wobec nieletnich dziewcząt mają na celu ukaranie sprawczyń, nie zaś rozwiązanie konfliktu czy naprawienie szkody. Drugą część książki kończy artykuł J. Kusztal (Uniwersytet Jagielloński) *Resocjalizacja dziewcząt i kobiet – doświadczenia niemieckie*, w którym charakteryzuje specyfikę resocjalizacji nieletnich przestępczyń osadzonych w zakładzie karnym. Praca resocjalizacyjna w więzieniach dla młodych przestępczyń w Niemczech realizowana jest głównie w formie doradztwa zawodowego, podnoszenia ich kwalifikacji oraz podejmowania przez nie pracy.

W ostatniej części książki – **„Wybrane zagadnienia z resocjalizacji nieletnich dziewcząt i kobiet”** – zawarto artykuły charakteryzujące

oddziaływania resocjalizacyjne wobec nieletnich dziewcząt i kobiet z zachowaniami dewiacyjnymi. Część tę otwiera artykuł P. Gołdyna (Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi) *Retrospektywny przegląd metod resocjalizacji kobiet moralnie zaniedbanych w Polsce w pierwszej połowie XX wieku*. Autor opisuje formy organizacyjne oraz metody resocjalizacji kobiet zajmujących się prostytutką w Polsce sprzed wieku. Uwagę zwraca nowoczesne podejście resocjalizacyjne w Polsce okresu międzywojnia, tj. rezygnacja z przymusu i przemocy w opiece, wychowaniu i terapii prostytutek na rzecz upelnomocniania ich i wyposażania w konkretne kompetencje społeczne.

W. Woźniak (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) podkreśla rolę poezjoterapii w praktyce resocjalizacyjnej nieletnich przestępczyń. W artykule pt. *Wykorzystywanie wierszy pisanych przez wychowanki zakładu poprawczego w metodyce resocjalizacji* autor dzieli się własnymi doświadczeniami z pracy resocjalizacyjnej z zastosowaniem wierszy wychowanek oraz dokonuje analizy wybranych utworów, wskazując na ich znaczenie dla procesu kształtowania określanych postaw. M. Michel (Uniwersytet Jagielloński) w artykule pt. *Uwarunkowania skuteczności kierowanych do kobiet uzależnionych programów redukcji szkód* wskazuje z kolei na czynniki warunkujące skuteczność programów meta-donowych w odniesieniu do kobiet z problemem narkomanii.

Interesujące z punktu widzenia oddziaływań resocjalizacyjnych są doniesienia zawarte w artykule pt. *Zmiany procesów atrybucyjnych drogą terapii dziewcząt skierowanych do młodzieżowego ośrodka wychowawczego*. B. Gulla (Uniwersytet Jagielloński) i M. Baster (Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Krakowie) wskazują na możliwości dokonywania korekty procesów atrybucyjnych u młodych kobiet popadających w liczne konflikty z otoczeniem i z problemem nieprzystosowania społecznego. Trzecią część książki zamyka artykuł G. Zalewskiego (Akademia Medyczna i Uniwersytet w Białymstoku) na temat dewiacji seksualnych w warunkach izolacji więziennej.

Mamy nadzieję, że prezentowana publikacja będzie stanowić pewną zachętę do rozwoju badań nad zachowaniami dewiacyjnymi kobiet.

Irena Pospiszyl, Renata Szczepanik